

Маргарита Володарська
кандидат філологічних наук, доцент
Льотна академія Національного авіаційного університету
м. Кропивницький

**КОМПОНЕНТ «МЕТАФІЗИЧНИЙ ВІК» КОНЦЕПТУ
«ДИТИНА» У РОМАНАХ Г. БІЧЕР СТОУ «ХАТИНА ДЯДЬКА
ТОМА» ТА Є. ГІНЗБУРГ «КРУТИЙ МАРШРУТ»**

У своїй авторитетній розвідці Е. Аммонс, окреслюючи коло осіб, що працюють на утвердження культу матері в «Хатині...», розглядає Тома як фемінне втілення Христа через нетипові для чоловіка його доби якості Тома, серед яких – пріоритет емоціонального над раціональним, що резонує з прихованою фемінністю самого Ісуса [6, р. 164]. За такої аргументації оксюморон “the old child”, вживаний на позначення Тома, або просто лишається поза увагою, або ж тлумачиться як різновид типової для аболіціоністських дебатів проекції ознак дитинства на расу з метою акцентування санкціонованої провладної позиції вищих верств. Однак розгляд оксюморону на тлі появи у тексті контамінації мотиву «людина-річ» та біблійної концепції «малих цих» дозволяє апелювати до іншого боку особистості афроамериканця – дитини не в расовому, а в євангельському розумінні. Як справжній християнин і богослов, Том повинен бути дитиною, свідомою свого одвічно учнівського статусу.

Том є дитиною як адресат любові маленької Єви: адже акцентована Р. Бернштайн трансгресія невинності через доторк [8, р. 6] імплікує одночасно і трансгресію дитячості, беручи до уваги аксіологічну єдність зазначених понять в межах романтичної парадигми. Концепт «дитина» постає платформою для зближення Тома з Ісусом, оскільки Ісус також здатний бути «малим» у тому сенсі, що він є молодший за Іоанна і прямує за ним [3, с. 82].

Втім, якщо серед багатьох ознак конструкту «євангельське дитя» (природність, умаління тощо) виокремити беззаперечну довіру до Батька – Отця небесного, багаторазово дискутована смиренність Тома відлунюватиме соціально-політичними обертонами. С. Фергюсон, аналізуючи на основі автобіографічних текстів Ф. Дугласа, О. Еквіано, Г. Джейкобс рабовласницькі методи зомбування підлеглих, демонструє приклади підміни у свідомості негрів волі Християнського бога волею господаря [9, р. 305]. Томове “I’ve seen mas’r, and I begin to feel reconciled to the Lord’s will now” [7, р. 52] суголосне позиції протагоніста О. Еквіано, який, страждаючи від жорстокості господаря, переконаний у відсутності заборони з боку вищих сил на агресію щодо себе через свою гіпотетичну провину: “I must have done something to displease the Lord, that he thus punished me so severely” [9, р. 306]. Лексеми “Lord”, “he” в обох випадках є контекстуальними замісниками поняття «рабовласник»; дитина у Христі поступається місцем наївній дитині, імпліцитно орієнтованій на підтримку рабовласницької міфології.

Точкою конфлікту наївної (“old child”) і євангельської дитини Тома можна вважати момент його відмови від пропозиції Елізи щодо втечі. Виправдовуючи вчинок Елізи дією материнського інстинкту, сам Том фактично приносить в жертву власний батьківський обов’язок через наявність вищого обов’язку перед господарем. Однак, оскільки жертвність передбачала порятунок не лише рабовласника, але й імунітет інших рабів від продажу на час врегулювання містером Шелбі фінансових негараздів, етап перемоги «дитини наївної» парадоксальним чином стає першим кроком на місіонерському шляху Тома. Напруга між наївною та євангельською іпостасями сягає апогею у передсмертному зверненні Тома до Легрі. Артикулювання готовності позбутися життя для порятунку душі свого потенційного вбивці перетворює Томову промову на відлуння силлогістичної філософії плантаторів, відповідно до якої

жертвоприношення у вигляді христосоподібної істоти здатне запуснути процеси духовного очищення її ката [9, р. 299]. Але якщо на етапі готовності до самопожертви «наївна дитина» відчутно проглядає крізь постать Месії, то етап реалізації цієї готовності, маркований тріумфом Христа, є одночасно і тріумфом дитини євангельської, адже Ісус репрезентований, зокрема, через Дитину.

Проекція якостей євангельської дитини на постать афроамериканця корегувала вектор загальнонаціональної полеміки з питань ідентичності, сприяючи усвідомленню «Хатини...» радше як способу мислення, ніж роману [8, р. 14]. Через майже 100 років після реалізації ключового імперативу Стоу на законодавчому рівні окремі ознаки такого світогляду знайшли віддзеркалення у протестному наративі радянської доби – романі Є. Гінзбург «Крутий маршрут».

Метафізична репрезентація дитинності у творі Є. Гінзбург відчутна вже наприкінці II глави, в контексті комунікації протагоністки з переслідуваним Системою співробітником: «... в этот страшный момент своей жизни он (...) правильно увидел за моими словами не трусость, не лицемерие, а беспробудную политическую наивность. Да, я была членом партии, имела уже ученое звание, но я была *политическим младенцем*» [4, с. 9].

У СРСР початку 1930-х років категорія «дитинство» мала амбівалентне звучання: з одного боку, підвищення авторитету маленького мовотворця, літератора і героя [1, с. 102], з іншого – пріоритет дорослості внаслідок актуалізації в дитячій літературі античного коду за посередництва теми Спартака [1, с. 128]. Однак державна настанова щодо «безперервного і всеосяжного» удосконалення людської природи, надаючи дитинству в його ментальному аспекті відверто негативну конотацію, несподівано (або ж цілком закономірно, зважаючи на статус партії у державі) кореспондувала біблійній тезі про потребу духовного визрівання (1 Кор. 14:20).

Відтак розгляд наратором Є. Гінзбург сутності метафори «політичного немовляти» через поняття «наївність» перебуває в резонансі не лише з державною, але і, частково, з християнською концепціями дитинності. Продовжуючи ряд негативно-маркованих лексем «боягузтво», «лицемірство», гінзбурівська «безпробудна наївність» виявляє тенденцію до зближення з ними як наслідок самого протиставлення. Метафора

«політичне немовля», посилена означенням, імплікує приховану небезпеку для свого денотату.

Сутність цієї небезпеки представлена у Є. Гінзбург двома способами:

1) Акцентуація другого компоненту синтагми: перехід стадії «наївність» у «боягузтво». Оціночний маркер «наївність» є одним з найчастотніших у романі. Образи службовців апарату нижчого рангу можуть бути позначені епітетами «дитячий» / «наївний» – лексико-стилістичними атрибутами незрілої, некритичної поведінки. У Г. Бічер Стоу аналогічні тенденції проглядають у візях рабів-тиранів та інфантильної (і тому потенційно небезпечної) матері Єви.

2) Інтенсифікація першого компоненту: нарощування ознак «політичності» через «наївність» до фанатизму. Яскравий приклад – історія комуністки Пітковської, котра втратила чоловіка і сина, а згодом своє життя внаслідок релігійної відданості партійній справі. Спільна, попри акцентоване розмежування, мотивація вчинків Пітковської і Гінзбург, закодована у метафорі «політичного немовляти», оприявнюється вже у наступній главі (Гл. 5 «Ума палата, а глупости – саратовская степь») у факті відмови Євгенії від втечі, єдино можливого способу порятунку дітей (шлях Елізи). В період прийняття рішення щодо обрання способу протидії системі позиції Тома («наївна дитина») і Євгенії («політичне немовля») виявляються дотичними.

Введення у протестний дискурс мотиву «політичного немовляти» з його відчутно негативною конотацією суголосне загальноєвропейській кризі «віку дитини» (термін Е. Кей) – результат укріплення протягом 1930-х років позицій фашистської ідеології, представники якої культивували «найслабші ознаки дитячості», а саме «соціальну безвідповідальність, некритичність мислення і здатність до сліпого підкорення» [1, с. 114]. Однак позиція Є. Гінзбург є кардинально відмінною від ідей футуриста В. Каменського з його саркастичним «Гімном 40-річним юнакам» (1924). Проголошена письменницею генетична вкоріненість в літературу минулого, зокрема, поезію Срібного віку, інспірувала розвиток характерних ознак світогляду, сприяючи наданню категорії дитинства модального статусу («Женю Евтушенко я очень люблю. Он такой большой ребенок. Искренний до наивности» [5, с. 324]). Нарощувана частотність проєкції позитивно маркованої категорії

дитинства на протагоністку (показовою є фраза: «Люблю, тебе, девка, за доверчивість. Ты да Пашка Самойлова! Чудачки... Из Ярославки взрослыми детьми вышли» [4, с. 195]) дозволяє припустити окреслення переходу від «політичного немовляти» до нової стадії дитинності.

Сутність цього переходу закодована у появі додаткового імені Євгенії Єви – засіб безпечної передачі достовірної інформації при листуванні й індикатор символічного початку нового життя: «Что можно придумать от Евгении, кроме Жени? Ага! Ева! Малютка Евочка!» [4, с. 133]. Найочікуванішим результатом введення номінації «Єва» видається мотив вигнання з соціалістичного раю, однак імплікована безгріховність нової Єви, корелюючи з її дитячістю, корегують асоціативний струмінь. Лінією «Єва – дядько Том» Євгенія долучається до концепту «дитина» в євангельському його тлумаченні також тому, що нашаруванню нового імені передував мотив тюремного очищення, теодиційного вибору, протистояння Злу засобами іронії і самоіронії. Подібно до Тома і Єви – інтерпретаторів біблійного тексту, Євгенія-Єва виконує функцію інтерпретатора і творця тексту художнього («На будущий – в Ерусалиме!»). Подібно до Єви і Тома, Євгенія постає каталізатором трансформацій Іншого, причому показником трансформації є нарощування дитячих ознак агентів впливу. Портрети «колишніх»: раніше пихатої дружини голови Совнаркому Татарстану Зинаїди Абрамової, а в умовах ГУЛАГу – «провінційного дівча», здатного відчувати «дитячу образу» [4, с. 79-81]; врятованого Євгенією гітлерівського офіцера, котрий, довідавшись про національність медсестри, «рыдал во весь голос, как ребенок, (...) и без конца повторял одно и то же: – Я верующий человек... Разве я хотел?» [4, с. 386], – формують сентиментальну картину нової пастви «євангельської християнки» [4, с. 56] Гінзбург.

Імпліцитна християнська позиція Євгенії набуває ознак протесту проти системи, яка санкціонувала профанацію релігії. Питання ж дитинності такого протесту є одночасно і пошуком способів виживання в умовах теодиційного Зла. Адже, якщо, слідом за А. Баумейстером, розглянути сутність дитинства в контексті його постійної готовності до Дива [2, с. 314], то дотичність персонажу до відповідного концепту стає маркером невідкореності особи

загальному страху через незалежність від власного негативного досвіду.

Ядро концепту «метафізична дитина» в творах Г. Бічер Стоу і Є. Гінзбург, а саме світоглядна опозиція дитини наївної і християнської, репрезентує конфлікт між міфологізованою свідомістю та свідомістю протестною, здатною до перетворення себе і світу. Однак ця гіпотетична трансформація є результатом не насилля, а любові в її християнському розумінні, сміху та ірраціональної віри – тих ознак незаангажованої свідомості, що виявляються чи не єдино дієвими в ситуації політичного абсурду.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арзамасцева И. (2006). Художественная концепция детства в русской литературе 1900–1930 годов. (Дис. док. филол. наук). Московский педагогический государственный университет, Москва.
2. Баумейстер А. (2012). Добродетель веры и образ ученичества: что значит принять Царство как дитя? *Детство в христианской традиции и современной культуре*. К. Б. Сигов (Сост.). (с. 309-315). Київ: Дух і Літера.
3. Брат Ришар из Тэзе. (2012). Дети и младенцы, малые и меньшие в Евангелии от Матвея. *Детство в христианской традиции и современной культуре*. К. Б. Сигов (Сост.). (с. 80-90). Київ: Дух і Літера.
4. Гинзбург Е. (1990). Крутой маршрут. Москва: Советский писатель.
5. Копелев Л., Орлова Р. (1989). Евгения Гинзбург в конце крутого маршрута. Е. Гинзбург, *Крутой маршрут*: 2-х т. (Т. 2, с. 311-345). Рига: Курсив.
6. Ammons E. (1977). Heroines in Uncle Tom's Cabin. *American Literature*, 49 (2), 161-179.
7. Beecher Stowe H. (2002). Uncle Tom's Cabin or Negro Life in the Slave States of America. Ware, Hertfordshire: Wordsworth Classics.
8. Bernstein R. (2011). Racial Innocence: Performing American Childhood from Slavery to Civil Rights. New York: NYU Press.
9. Ferguson SallyAnn H. (1996). Christian Violence and the Slave Narrative. *American Literature*, 68 (2), 297-320.